

Het zal u niet ontgaan zijn dat er de afgelopen maanden onder de **hashtag MeToo** heel veel aandacht is geweest voor seksuele intimidatie en seksueel misbruik. De aandacht lag eerst en vooral bij allerlei machtsmisbruik. En terecht, want seksueel misbruik heeft altijd te maken met macht en gezag. Toch geeft dit een scheef beeld, want 80% van de daders van seksueel misbruik komt uit de bekendenkring.

Bij de onthullingen waren er ook enkelen van jongeren, maar één groep ontbrak, namelijk de kinderen. Over seksueel misbruik van kinderen hoeft namelijk geen verwarring te bestaan, het is voor de Nederlandse wet een misdrijf en dus strafbaar.

Vanmiddag gaat het over een nog specifiekere vorm van seksueel misbruik, namelijk over misbruik van kinderen in familierelaties, kortweg incest genoemd.

Ik mag u iets vertellen over mijn onderzoek naar de rol van godsbeelden in de levensverhalen van vrouwen met een incestervaring. Maar ik begin met een stukje verhaal van een van de vrouwen die meedeed aan het onderzoek.

Myrthe, niet haar echte naam, groeide op in een warm, liefdevol nest, in een gelovig en kerkelijk betrokken gezin. Als zij 9 jaar is, begint haar oom haar te misbruiken, van kwaad tot erger. Jarenlang.

In die tijd bad ik weer tijdens het misbruik of God het wilde stoppen en was ik zo verdrietig als het weer gebeurde. Ik voelde dat God mij strafte voor mijn ongehoorzaamheid. Ik voelde me door God niet gewenst, door Hem verworpen. Toch ging ik wel naar de kerk, maar meestal werd ik doodsbang door de preken die ik hoorde. God was een strenge Rechter die geen onrecht en zonde door de vingers kon zien. En ja, straf had ik verdiend. Ik beschadigde mijzelf en vloekte in mijn hoofd. Ook fantaseerde ik over doodgaan. Hoe kon ik ooit nog bekeerd worden. Dat was onmogelijk. Als ik in de Bijbel las, waren alle vloeken en straffen voor mij. (..)

Toen ontmoette ik Ineke, een collega en pastoraal werkster in haar gemeente (..)Het was het begin van een jarenlang contact, door God gewerkt en het begin van mijn behoud. Nog steeds voelde ik me slecht en schuldig. Steeds weer vertelde ik haar verloren te gaan en nooit meer behouden te kunnen worden en schreef ik haar brieven waarin ik de Bijbelteksten opschreef die me bang maakten en waaruit ik concludeerde dat ik niet uitverkoren was en dus verloren zou gaan. Op een kaartje dat zij mij een keer stuurde, stond de tekst uit Jesaja 42:3 'Het gekrookte riet zal Hij niet verbreken en de rokende vlaswiek niet uitblussen'. Dit was precies zoals ik me voelde.

(..)Jaren later lasen we na het bidden Jesaja 61 en de verzen 1 en 2 zonken diep in mijn hart: Hij heeft Mij gezonden om te verbinden de gebrokenen van hart, om de gevangenen vrijheid uit te roepen en de gebondenen opening der gevangenis. (..)De verwondering in mijn hart groeide over de genade en liefde die God aan zondaren wil geven. We keken terug naar mijn leven en alles wat daarin gebeurd was. Hoe God erbij was, mij vasthield en stukje voor stukje heelde wat gebroken was.

Het is nu drie jaar geleden dat God me echt naar lichaam, ziel en geest heeft genezen. Daarnaast weet ik dat God me verlost heeft van de zonde en Zijn genade in mijn hart heeft geschonken. Hierdoor mag ik elke dag leven uit genade.

En zo staan we gelijk midden in het onderwerp van vanmiddag: wat hebben godsbeelden en incestervaring met elkaar te maken?

En dat precies was dan ook de vraagstelling van mijn onderzoek. Spelen godsbeelden een rol, en zo ja welke godsbeelden en welke rol dan, in het levensverhaal van vrouwen die slachtoffer werden van incest?

Waarom deze vraag eigenlijk? Allereerst omdat we wel veel weten over volwassenen die getraumatiseerd raakten en wat dat voor gevolgen had voor hun geloof, maar we weten nog niet zoveel wat er gebeurt met het geloof van mensen die als kind getraumatiseerd raakten. En incest is

altijd traumatiserend. Daar kom ik straks op terug.

En vervolgens omdat ik het boek 'Godsdienst en incest' las dat Imbens en Jonker schreven in de jaren '80, toen er ineens veel bekend werd over vader-dochter incest. Dankzij de vrouwenbeweging. Zij schreven over een incesttrauma dat gepaard ging met een godsdiensttrauma. Kort door de bocht gezegd, stellen zij dat de bijbel, de christelijke leer en de christelijke kerk medeschuldig zijn aan het bestaan en voortbestaan van incest en belemmerend voor het herstel. Patriarchale structuren en cultuur zijn daar de oorzaken van. Dat triggerde mij: Was dit onverkort waar? En hoe zat het dan met andere daders dan de vader?

Waarom is het eigenlijk belangrijk om dit te weten?

Allereerst natuurlijk omdat seksueel misbruik wijdverbreid is, dat heeft #MeToo wel laten zien. Het lijkt wel onkruid dat alsmaar voortwoekert. Duidelijk was en is dat het ook de kerken niet voorbijgaat. Helaas. Bovendien bestaan er ook in kerken machts-en gezagsrelaties, en dus is er ook daar het bijbehorende risico van machtsmisbruik, ook in seksuele vorm.

Vervolgens kan seksueel misbruik gevolgen hebben voor het geloof, dus is het belangrijk te weten van het hoe, wat en waarom, zodat adequate hulp ook op geloofsgebied geboden kan worden.

Maar uiteindelijk gaat het om de slachtoffers. En die zijn er vele. Volgens de officiële sites van de overheid wordt bijna de helft van de vrouwen en meisjes in hun leven slachtoffer van seksueel misbruik. Minstens 1 op de 7 meisjes in Nederland wordt slachtoffer van incest. En dan zijn daar ook nog de jongens als slachtoffer. U kunt nu zelf uitrekenen hoeveel slachtoffers van incest er in uw kerkelijke gemeente kunnen zitten. En niet te vergeten, ook de daders.....

Aan het einde van mijn verhaal kom ik nog weer terug op het belang van kennis over incest en gevolgen, ook op het gebied van het geloof. En vooral ook het belang voor onszelf en voor kerkelijke gemeenten.

Het doel van mijn onderzoek was uiteraard het antwoord zoeken op mijn vragen.

Maar verder ook om aan slachtoffers een stem te geven, want incest bestaat, ook in de kerken, in een uitgebreide zwijgcultuur. Er is hierbij een uitspraak van Martin Luther King van toepassing: *De grootste tragedie is niet de onderdrukking en wreedheid van slechte mensen, maar het zwijgen daarover van goede mensen.*

Dit onderzoek wil helpen het zwijgen in de kerken te doorbreken, waardoor er meer openheid en kennis van incest en gevolgen bereikt kan worden, en er dus meer erkenning, opvang en ondersteuning van slachtoffers mogelijk is en adequater pastoraat.

Verder kan er met de uitkomsten van dit onderzoek binnen de praktische en systematische theologie gereflecteerd worden, zo ook binnen de psychologie, speciaal de godsdienstpsychologie.

Mijn onderzoek

57 vrouwen heb ik zelf aan het woord gelaten. Zij schreven of vertelden mij hun levensverhaal met daarin hun geloofsverhaal.

Ik geef u eerst een korte schets van deze groep vrouwen, want dat is belangrijk voor duiding van de resultaten. Daarna vertel ik heel kort iets over incest en de gevolgen ervan. Vervolgens even kort over de ontwikkeling van godsbeelden en dan ga ik over op de resultaten van mijn onderzoek.

Ik sluit af met enkele conclusies en een paar van de aanbevelingen.

Eerst dus een korte schets van de groep

Deze groep vrouwen is christelijk opgevoed. Zij behoorden in hun jeugd tot een van de vele protestantse kerken of tot de Rooms-katholieke kerk. Het is dus qua christelijke opvoeding een brede groep. Wel behoorden zij allemaal toen, en nog of weer tot de hoofdstroom van de christelijke traditie. Negentien van hen gaven op het moment van het onderzoek aan niet meer bij een kerk aangesloten te zijn, elf gaven aan helemaal niet meer te geloven in de christelijke God. De anderen waren, vaak na een jarenlange weg, weer betrokken bij een christelijke gemeente.

Er waren in deze 57 verhalen 83 daders die tot de familiekring behoorden. De biologische vaders en de broers vormen de grootste groep, resp. 32 en 25. In 17 verhalen waren er meerdere daders. Meerdere daders betekent verergering van de impact van de incest. Dat was al bekend, maar komt ook in mijn onderzoek duidelijk naar voren.

Over daders ga ik het verder niet hebben, alleen één ding wil ik graag vermelden: in de verhalen blijkt dat alle daders, ook de broers die uiteraard de jongsten zijn, heel goed beseffen dat ze iets doen wat moreel en voor de wet fout is. Het meeste wordt verteld over het niet mogen vertellen aan wie dan ook, en speciaal niet aan de moeder, vaak met dreigementen kracht bij gezet. Van per ongeluk grensoverschrijdend handelen, of uit de hand lopen van liefde, is dus geen sprake.

De jongste deelnemer was 21 jaar, de oudste 84. Ruim driekwart groeide op vóór de jaren '80. Dat betekent dat waar er verteld wordt over de jeugd, deze zich vooral afspeelt in de jaren '50, '60 en '70 van de vorige eeuw. Dus voordat incest in de publieke belangstelling kwam. Dit waren jaren waarin de kerk en de maatschappij nog tamelijk eenvormig waren in normen en waarden, waarin de kerk nog gezag had, waarin er nog hiërarchische verhoudingen waren tussen mannen en vrouwen, tussen ouders en kinderen, en tussen ambtsdragers en kerkvolk, waarin weinig gepraat werd, en zeker niet in de kerk, over seksualiteit. Duidelijk in de verhalen is ook dat er in die tijd kerkbreed in de leer een sterke nadruk lag op zonde en schuld en een strenge en straffende God. Dat deze hele groep vrouwen zich binnen de hoofdstroom van de christelijke traditie bevindt, vertaalt zich o.a. in het godsbeeld. Allen zijn opgevoed met een zeer persoonlijk godsbeeld en de meerderheid heeft dit behouden of herkrege, vaak ondanks de moeite met dit persoonlijke godsbeeld. Een kleine minderheid (elf) heeft dit persoonlijke godsbeeld overduidelijk afgewezen.

Nu eerst kort iets over incest en gevolgen

Incest is seksueel misbruik van een kind door een gezins- of familielid. Incest heeft meestal grote en langdurige gevolgen. De rij mogelijke gevolgen die bekend is uit de literatuur is bijna eindeloos: somatisch en psychosomatisch, intrapsychisch zowel cognitief als emotioneel, relationeel, gedragsmatig en spiritueel. De weg naar heling is vaak lang en moeizaam. U kent vast wel de uitdrukking "*slachtoffers hebben levenslang*". Veel verhalen laten inderdaad zien dat gevolgen het hele leven nog of weer opnieuw kunnen opspelen, maar er zijn toch ook verhalen waarin er sprake is van een geheel leven. Wat zij echter allemaal wél gemeen hebben, en daar doelt die uitdrukking dan ook vooral op: omdat de dader tot de familie behoorde, wordt een slachtoffer haar hele leven hoe dan ook geconfronteerd met het misbruik, vaak ook met de dader, maar vooral ook met breuken en partijvorming. Denk aan feesten en begrafenissen.....

Behalve de breuken, zijn er nog drie specifieke ingrijpende gevolgen van incest die ik wil noemen en die in de hele groep voorkwamen: Dat zijn eenzaamheid, schuld en schaamte.

Incest isoleert.

Gerarda, niet haar echte naam, verwoordde de eenzaamheid zo: ...en de overstelpende eenzaamheid die voortkwam uit het feit dat ik in mijn eentje zo'n afschuwelijk geheim torste...Ik ben nog eenzaam, omdat ik een verhaal draag dat zich bijna niet laat delen.

Schuldgevoel is altijd een gevolg van incest, het is een psychologisch mechanisme waardoor het kind probeert te overleven in een bedreigende situatie. Regelmatig zie je in de verhalen dat deze psychologische schuldgevoelens zich vermengen met het christelijke begrip zonde, vaak verwoord als schuld. En dan gaat het goed mis. Beide versterken elkaar. Kijk maar naar het verhaalfragment waarmee ik begon.

Renate vertelt: God luisterde niet, maar die schuld lag bij mij, want ik was natuurlijk heel slecht. En Mechelien worstelt: Ik vraag me af of ik ooit op een normale manier met dat schuldgevoel mee om zal kunnen gaan. Constant hoor ik in mijn hoofd de tekst van het doopformulier "wij zijn allen de zonde en schuld in Adam deelachtig".

Daders moeten zich schamen, doen dat meestal niet, maar slachtoffers altijd wel. En schaamte is moeilijk weg te krijgen. Overigens mede door alle zwijgen over seksualiteit en seksueel misbruik, zo vertellen deze vrouwen. Ook schaamte kan overgebracht worden naar het religieuze veld: dan is er diepe schaamte voor God, dat Hij alles gezien heeft (en veroordeelt, denken ze).

Er kunnen een kind vele verschrikkelijke dingen overkomen. En omdat een kind in alle opzichten in ontwikkeling is, grijpen die gebeurtenissen altijd in die ontwikkeling in. Daarbij is een kind afhankelijk van hulp en ondersteuning van volwassenen, in de eerste plaats van gezin en familie.

Wat incest nu uitermate traumatiserend maakt, is in de eerste plaats dat het meestal langdurig en frequent plaatsvindt en op een terrein waar een kind nog lang niet aan toe is. Dit geeft grote verwarring en angst. De impact op de ontwikkeling is dan ook groot.

In de tweede plaats is de omgeving waar het kind van afhankelijk is voor hulp en ondersteuning juist de bron van het kwaad. Het kind kan er nauwelijks aan ontsnappen en is tegelijk de eerste hulpbron kwijt. Daarbij is in Nederland de voorkeur heel sterk, we kijken niet graag daarachter of laten dat niet toe. En breed maatschappelijk, en ook in kerken, leeft nog altijd het ideale plaatje van het gezin als de meestultieme veilige en liefdevolle plaats die er is. Terwijl de werkelijkheid is, zo schreef laatst iemand, dat het gezin eigenlijk de gevaarlijkste plaats voor een kind is. Het betekent in ieder geval dat als een kind al vertelt over misbruik, het ongeloof groot is. Ook daar getuigen de verhalen van. En in de derde plaats vindt incest plaats binnen relaties van vertrouwen, afhankelijkheid en loyaliteit. Deze worden dan ook dramatisch beschadigd en het kind ontwikkelt een basisbeleving van wantrouwen en onveiligheid. Daarnaast wordt altijd ook het zelfbeeld beschadigd. De boodschap van incest is altijd: "jij doet er niet toe, alleen je lichaam". Vaak wordt dit door de dader nog extra aangezet met woorden. Bovendien ontwikkelt een kind als overlevingsmechanisme dat zichzelf slecht en schuldig is. Hierdoor kan zij een, uiteraard vals, gevoel van enige controle behouden, en tegelijk het beeld van de ander, van wie zij immers afhankelijk is voor haar leven, als goed mens behouden. Traumatisering als gevolg van incest is dan ook vooral relationele traumatisering: verlies aan vertrouwen en verbondenheid, aan veiligheid. En daarnaast de ontwikkeling van een negatief zelfbeeld. In de verhalen zijn beide gevolgen overduidelijk aanwezig.

Ten slotte bestaat incest helaas nog steeds in een uitgebreide zwijgcultuur. Over dat zwijgen, van slachtoffers, daders, familie en grotere verbanden, is veel te vertellen. Dat laat ik nu even liggen. Daar kan misschien in de workshop verder op ingegaan worden. Dit zwijgen belemmert helaas niet alleen het stoppen van incest, maar ook het herstel van het slachtoffer, want daar is allereerst praten voor nodig. En vervolgens belemmert dit zwijgen ook erkenning en adequate hulp en ondersteuning.

Dan iets over godsbeelden

De basis van de godsbeelden wordt gelegd in de vroege relaties van het kind met de omgeving. Dat zijn meestal eerst de ouders, dan gezin en familie. U kent vast de term 'basic trust' en hoe die zich ontwikkelt. Als het goed is, leert een kind dat zij de wereld en de mensen kan vertrouwen, dat zij veilig is en dat zij geliefd en waardevol is. Deze ervaringen zijn diep geworteld en kleuren de godsbeelden die zich ontwikkelen en zo ook de relatie met God. Dit is meer de belevingskant, de emotionele kant van godsbeelden, meer onbewust ook. Daarna en daarnaast komt dan alles wat aan het kind geleerd wordt over God, thuis, op school en in de kerk, met woorden en met gedrag. Leer en leven dus. De meer cognitieve kant van de godsbeelden, de kennis ervan. Meer bewust ook. Vooral de ouders hebben zo een grote en dubbele invloed op het godsbeeld van het kind, emotioneel en cognitief. Maar ook de hele cultuur waarin het kind zich bevindt, van gezin, school en kerk, oefenen deze dubbele invloed uit.

Een tweede grote invloed op het godsbeeld, is het zelfbeeld van het kind. Ook hier hebben de ouders de eerste en meeste invloed op, maar daarna en daarnaast evenzo de cultuur van gezin, school en kerk. Twee voorbeelden geef ik u, die er in de verhalen uitspringen: als eerste in allerlei varianten meegekregen "je bent maar een meisje" en als tweede de meegekregen of opgepikte negatieve vrouwvisie van de Bijbel en de christelijke leer.

Zelfbeeld en godsbeeld beïnvloeden elkaar voortdurend.

Wetend dat incest grote gevolgen heeft voor de basisbeleving van vertrouwen, veiligheid en zelfwaardering, kunt u al inschatten dat incest wel gevolgen moet hebben voor in ieder geval de belevingskant van de godsbeelden

Nu ga ik naar de resultaten van mijn onderzoek.

Godsbeeld is eigenlijk een onhandig containerbegrip, want waar heb je het over als je over God vertelt? Over wie Hij is, over wat Hij doet, over wat je van Hem ervaren hebt, over wat je gelooft van Hem? Vul maar in. Om nu preciezer te weten te komen welke aspecten van godsbeelden nu een rol spelen, als ondersteunend of juist als belemmerend ervaren zijn, heb ik onderscheid gemaakt in wat zij vertellen over Gods eigenschappen (goedheid, trouw, etc.), over zijn handelen (luisteren, helpen, e.d.) en over haar relatie tot Hem (zoals liefhebben, vertrouwen, zich verlaten voelen, etc.).

Daarnaast heb ik ook alle andere beschrijvingen meegenomen, zoals onpersoonlijke of abstracte, God als Kracht of Rots of Liefde, en beschrijvingen die eigenlijk niet meer passen binnen het christendom in zijn hoofdstroom, zoals God is gelijk aan de natuur of aan de eigen innerlijke vonk.

Wanneer we nu gaan kijken naar hoe er verteld wordt over God in de jeugd, dan komt er vooral een God naar voren die streng is, straft, ver weg, die veel regels en voorwaarden stelt en niet liefdevol is of aan zijn liefde veel voorwaarden verbindt. Een God die alles ziet en weet, waar je niet aan kunt ontsnappen. Deze God riep angst op, wantrouwen en onveiligheid. Hierin is deels ook de theologie van die tijd terug te zien, waarin sterk de nadruk lag op Gods eigenschappen. Maar ook gevolgen van incest zijn hierin te zien. Daar kom ik zo op terug. Er waren maar weinig verhalen met liefdevollere beelden van God en als die er waren dan ging het over de periode van vóór de incest.

Wanneer zij echter vertellen over hoe zij God nu zien en ervaren tekent zich een heel ander beeld af. Dan wordt er vooral verteld over de relatie met God. Deze relatie vertoont een opmerkelijk beeld: bij de ene helft van deze groep vrouwen is deze sterk positief geworden of soms gebleven, en bij de andere helft juist zeer problematisch of negatief gebleven of geworden.

Verder komt het handelen van God frequent en uitgebreid aan de orde en is overwegend zeer positief. Dit laatste heeft natuurlijk ook te maken met de samenstelling van de groep.

Bedenk wel: tussen toen en nu ligt een lange, lange weg, ook op geloofsgebied.

Als we nu specifiek gaan kijken naar de verschillende aspecten van de godsbeelden om te ontdekken waar mogelijke invloed van de incestervaringen op de godsbeelden te ontdekken is en andersom, welke aspecten van godsbeelden helend kunnen zijn of belemmerend, dan tekent zich het volgende af en let vooral ook op de dubbelheid:

Waar het meest over gesproken wordt, is Gods liefde, als eigenschap en als relationeel kenmerk, dus Gods liefde voor haar. Waar deze geloofd en ervaren wordt, is dit het meest ondersteunende aspect van het godsbeeld. Tegelijk wordt juist hiermee ook het meeste geworsteld. En hierin is dan duidelijk te zien dat de schade die incest aanrichtte aan het zelfbeeld, zich voortgezet heeft naar dit aspect van de godsbeelden. Het heeft zich vertaald naar de vraag: *Hoe ziet Hij mij eigenlijk?*, of naar de constatering: *“Hij kan mij niet liefhebben, want.....”*. Het overlevingsmechanisme van een splitsing tussen cognitie en emotie vertaalt zich ook naar God: *Ik weet wel van Zijn liefde, maar ik kan het niet ervaren*. Wanneer er een godsbeeld is overgedragen waarin de strengheid domineert of van wie de liefde verdiend moet worden, versterkt dit de moeite met Gods liefde voor haar.

Het eerste punt is dus Gods liefde voor haar, het tweede is haar relatie met God.

Kernnoties van een relatie met God zijn vertrouwen, veiligheid, bij Hem mogen horen en geloven in zijn betrokkenheid op haar. In het overgrote deel van de verhalen is te lezen dat juist deze relationele kenmerken zwaar beschadigd zijn geraakt door het misbruik. Mensen bleken niet te vertrouwen te zijn en niet veilig. Die ervaring zette zich voort naar het godsbeeld. Door de meeste vrouwen wordt dit ook duidelijk zo benoemd: *“Ik geloof niet dat ik iemand ooit meer helemaal zal vertrouwen. God ook niet, nee, dat is ook over”*.

In ongeveer de helft van de verhalen is de relatie met God hersteld, na een lange weg van hulpverlening en pastoraat. In de andere helft nog steeds niet of niet geheel.

Opvallend is dat tegelijkertijd in het overgrote deel van de verhalen, ook in die waarin Gods liefde en de relatie met God nog problemen geven, uitgebreid en zeer positief verteld wordt over Gods handelen: Hij draagt, zorgt, helpt, heelt, herstelt het geloof. Dit zeer positieve aspect gaf tegelijkertijd wel lastige vragen naar zijn niet-handelen tijdens de incestperiode. De grootste en blijvende vraag was dan ook: Waar was Hij? Zag Hij wat er gebeurde? *Dus niet de waaromvraag!*

De conclusie moet zijn dat in het containerbegrip 'godsbeeld' de verschillende aspecten niet eenvormig zijn, maar zelfs tegengesteld kunnen zijn. Deze fragmentatie kan overigens wel gebruikt worden bij het pastoraat.

Streng en beangstigende godsbeelden konden versterkend werken op de gevolgen incest, zo zagen we al. Bovendien bleken zij moeilijk weg te krijgen. Daarmee werkten zij dus ook belemmerend op het herstelproces. Op dit punt hadden Imbens en Jonker gelijk met hun godsdiensttrauma bij incest. Liefdevollere beelden van God hadden een sterke potentie om behouden of herwonnen te worden en waren dan zeer ondersteunend.

In de vraagstelling ging het over rollen voor God. Verschillende aspecten van godsbeelden kunnen dus ondersteunend of belemmerend werken, of problemen geven. In de bijbel wordt er op heel veel verschillende manieren over God gesproken, denk aan de vele namen voor God. In de verhalen is er echter een veel minder gedifferentieerd beeld van God aanwezig.

We maken even een klein uitstapje naar de roltheorie:

Om een ontmoeting met God te kunnen hebben, is het wel nodig dat de eigen rol en die van God op elkaar aansluiten. Als ik het heb over God de Vader, plaats ik mezelf daarmee in de rol van kind van Hem en andersom. Als ik doordrongen ben van mijzelf als zondaar of schuldige, dan past daar de rol voor God bij als Rechter, als Vergevende of Straffende. Voel ik mij hulpeloos, dan is daar de rol van God als Helper of Redder. Als rollen niet bij elkaar aansluiten, of er geen adequate rol te vinden is, voor mijzelf of voor God, dan blijft mijn rol los staan van die van God, dan is er op dat punt geen ontmoeting mogelijk, én blijft mijn levensverhaal of aspecten daarvan los staan van Gods grote verhaal of delen daarvan. Dat betekent dat er meerdere rollen voor God voorhanden moeten zijn, en dat er meerdere rollen voor de mens mogelijk moeten zijn in relatie tot God.

Wat je nu in verhalen ziet gebeuren, is dat er bij dat kernpunt, incest en slachtoffer-zijn daarvan, gezocht is naar een adequate rol voor God: hoe kijkt Hij naar het kwaad van incest, wat doet Hij daarmee en hoe kijkt Hij naar haar als slachtoffer of beschadigd mens? Deze rol voor God is echter in geen enkel verhaal gevonden. Je ziet dat ze worstelen met Gods betrokkenheid bij het kwaad van incest (theodiceevragen), maar vooral met Gods rol ten aanzien van haar als slachtoffer. Sommigen gebruiken de rol van God als Genadige en Vergevende, maar die past alleen bij een schuldige en niet bij een slachtoffer, bij anderen domineert nog Gods rol als Straffende, die past wel bij haar schuldgevoelens over de incest maar is bepaald niet helend. En als schuldgevoelens door hulpverlening zijn afgelegd, en gelukkig is dat bij de meesten gebeurd dankzij de hulpverlening, dan blijft er geen andere rol meer over.

Hoe kan dit?

Er zijn een paar duidelijke factoren te noemen die bijdragen aan het ontbreken van een adequate rol voor God ten aanzien van slachtoffers van incest:

1. Hun christelijke opvoeding. Uit de verhalen blijkt dat in die tijd de leer van schuld en zonde domineerde, met de daarbij behorende rol voor God als de Straffende of Vergevende. Het is denkbaar dat de mogelijke andere rollen voor God daardoor onderbelicht zijn gebleven en dus niet direct voor hen beschikbaar zijn. Terwijl er in de bijbel vele andere rollen voor God gevonden kunnen worden, die mogelijk wél aansluiten, zoals die van helper, barmhartige, ontfermer, als degene die opkomt voor de zwakken, die het kwaad haat, die de nabije is, die oproept om recht te doen en die ook zelf recht zal doen (vooral in de psalmen en de profeten te vinden). Het kan ook zijn, denk aan het verhaalfragment waarmee ik begon, dat het

slachtoffer selectief leest en luistert en daarmee alleen een rol voor God oppakt die past bij haar zelfbeleving.

2. In de Bijbel en de christelijke leer worden we vrijwel uitsluitend aangesproken als daders, van goed of van kwaad. Slachtofferverhalen zijn er wel, voor wie goed zoekt (Sara, Hagar, Hanna en Peninna, Batseba, Tamar twee keer, dochter van Jefta, Vasti), maar wie dan goed leest ziet zelden dat God uitdrukkelijk een rol opneemt in relatie tot het slachtoffer. Regelmatig is de vrouw zelfs weggeschreven uit het verhaal. Dat is anders met mannen als slachtoffer: denk aan Abel, Job, Isaäk, Jacob en Ezau, Jozef, David en Daniël. Daar kun je een duidelijk antwoord van God lezen op het aangedane kwaad. Met opzet noem ik daarom de vrouwen, want dat brengt me bij het derde punt.
3. De Bijbel is overwegend androcentrisch. Vrouwen komen relatief weinig voor, naar sterke en positieve rolmodellen moet gezocht worden, maar dan nog is er vaak geen adequate complementrol voor God voorhanden. Bovendien ademen de Bijbel en de christelijke leer impliciet of expliciet een niet echt positieve visie op de vrouw.
4. Seksueel misbruik komt wel voor in de Bijbel, maar dan betreft het volwassen vrouwen. Een duidelijke afwijzing of afkeuring van God ontbreekt dan meestal trouwens (Tamar, Richteren 19, dochter van Jacob). Seksueel misbruik van kinderen komt er niet in voor. Een rol voor God is dus op dat punt niet beschikbaar. Sommige vrouwen hebben daarnaar gezocht (*wat vindt God daar nu van?*) en dus niet gevonden.

In alle verhalen is dan ook te zien dat het deel van het levensverhaal waar het gaat over incest en gevolgen, over slachtofferschap en gevoelens van beschadigd mens te zijn, helemaal los is blijven staan van Gods grote verhaal met mensen. Ook bij al die vrouwen die diepgelovig zijn of opnieuw zijn geworden. Het zijn twee aparte verhalen gebleven, die naast elkaar zijn blijven bestaan en niet geïntegreerd zijn. Op dit punt is er dus geen ontmoeting met God mogelijk geweest.

Dat roept uiteraard indringende vragen aan de theologie op.

Tot zover over God.

Nu nog kort iets over God de Vader

Als je incest zegt, is de eerste reactie meestal: O ja, God de Vader, probleem. Er wordt de koppeling gelegd tussen vader als dader en God de Vader. Toch zijn er ook veel andere daders dan alleen de vader. In de verhalen werd er, wie de dader ook was, **altijd** een vergelijking gemaakt met de eigen vader, maar wel op twee verschillende manieren. Of ze werden aan elkaar gelijkgesteld, of juist scherp tegenover elkaar gezet. In de ene helft van de verhalen was het beeld van God als Vader extreem negatief en bedreigend, Hij werd geïdentificeerd met de misbruiker, of Hij werd afgewezen omdat Hij niet zorgde en beschermde en dus geen Vader mocht heten. De specifieke functies van een vader zijn immers, liefhebben, zorgen en beschermen. Op dit punt hebben Imbens en Jonker opnieuw gelijk in hun afwijzing of schuldig stellen van alle patriërchaat. Maar dat si maar de helft van het verhaal. Want in de andere helft van de verhalen functioneerde God juist als de ideale Vader, geheel anders dan de eigen vader of de eigen ouders en daarmee een prima vervanging van hen. Bij beide groepen waren ook anderen dan de vader dader. Dit resultaat geldt dus niet exclusief voor vaders als dader.

God als Moeder is voor deze groep vrouwen absoluut geen zinvol alternatief beeld. Dit wordt ook vrijwel niet genoemd. In bijna alle verhalen wordt een zeer negatief beeld van de moeder geschetst, zowel voor de periode van de incest als met betrekking tot de herstelperiode: geen liefde, geen erkenning, geen geloof, geen hulp of ondersteuning, of een keuze voor de dader. Terwijl bekend is dat ondersteuning door de moeder een van de belangrijkste factoren voor herstel is.

Bij sommige katholieke vrouwen is te zien dat moeder Maria in ondersteunende zin functioneert als vervanging van de eigen moeder.

Ten slotte Jezus.

We luisteren eerst weer naar Myrthe:

Ik wist dat als er iemand was die me kon verlossen van de verscheurdheid in mijn denken, de angst en herbelevingen het Jezus was maar of Hij het ook zou willen was voor mij een vraag. Juist omdat ik Hem zo vaak vervloekt had, de schuld had gegeven van alles, terwijl ik nu ook wel wist dat ik het verdiend had door mijn zondig bestaan. Dat Hij niets verplicht was, dat het alleen genade zou zijn. Na een gesprek waarin we het over de Heere Jezus hadden gehad en we zouden gaan bidden, vroeg Ineke of ik in de ogen van de Heere Jezus durfde kijken tijdens het bidden. Ik schrok enorm en voelde zo'n angst. Voelde me weer het kleine meisje dat haar oom aan moest kijken en doen wat hij wilde. (...) Ik zei: Nee, dat durf ik niet. (...) Ik weet niet meer wat ze bad, maar tijdens het bidden gebeurde er iets wonderlijks. Ik kan het niet goed beschrijven, maar terwijl ik alsmaar dacht: 'nee, nee, ik durf niet, niet doen!', was het of Jezus zelf zijn hand onder mijn kin legde en mijn hoofd optilde, zodat ik wel moest kijken. En oh onbeschrijflijk wonder wat ik toen zag: Liefde, zo groot en zo diep...terwijl ik dit schrijf moet ik er weer om huilen omdat het mijn eerste ervaring met Hem was en ik weer zo onder de indruk kom van Zijn ogen vol liefde en genegenheid. Op dit moment nam God deze blokkade van angst voor Hem weg.

Het beeld van Jezus bleek opmerkelijk genoeg slechts in een enkel verhaal wat beschadigd te zijn door de incestervaring. Jezus komt in heel ondersteunende, positieve en levensveranderende zin voor. Dan gaat het vooral over Zijn liefde, Zijn nabijheid, de relatie met Hem en Zijn rol in processen van herstel en heling. Het bleek dat er voor Jezus wél vele rollen beschikbaar waren, zelfs voor hen die het christelijke godsbeeld afwezen: als medemens, als goed mens, als de nabije, als heler, als voorbeeldfiguur, als degene die weet wat lijden is, als intermediair tussen God en haar, als redder en verlosser.

Heel opmerkelijk is dat in de verhalen de godsbeelden (als algemeen begrip), het beeld van God als Vader en het beeld van Jezus vrijwel geheel los van elkaar lijken te functioneren. Een sterk negatief beeld van God kan tegelijk voorkomen met een positief Vaderbeeld of andersom. Hetzelfde geldt voor Jezus en het godsbeeld of Vaderbeeld.

Duidelijk is wel dat in Jezus gevonden wordt, waar zoveel behoefte aan is bij het godsbeeld of waar zich juist de problemen bevinden: onvoorwaardelijke liefde, nabijheid en een vertrouwensvolle relatie. Jezus geeft dus veel mogelijkheden voor het pastoraat.

Er is nog veel meer te vertellen vanuit dit onderzoek. Ik noem bijvoorbeeld de problemen met allerlei leerelementen zoals schuld en vergeven, de vrouwvisie, of het moeten eren van de vader en moeder, de rol van ouders en omstanders, pastores en kerkelijke gemeenten. Verder religieuze coping, zingeving en theodicee, posttraumatische groei. Daarover leest u meer in mijn boek.

Nu kom ik nog even terug op het begin, waarom is het nu noodzakelijk om dit alles te weten?

Als eerste confronteert incest ons met onszelf: waar sta ik? Wat is mijn manbeeld, mijn vrouwbeeld? Mijn visie op seksualiteit en goede man-vrouwverhoudingen? Hoe denk ik over macht en autoriteit, hoe ga ik daarmee om? Welke invloeden zijn er op dit alles van buitenaf? Hoe moet ik als christen hierover denken? Dezelfde vragen hoort elke kerkelijke gemeente zich te stellen.

Als tweede: kennis kan helpen oplettend te zijn waar er sprake is van macht en gezag, seksueel misbruik te onderkennen, te stoppen, misschien te verhinderen.

Als derde: slachtoffer en dader behoren of behoorden tot dezelfde gemeente.

Dat betekent extra problemen: mensen, geschokt, en wie geloven we? Partijvorming ligt op de loer. Hoe en wie gaan we ondersteunen? De rest van de familie is er ook nog. Daders zijn vaak de meermachtigen of de meer aanzienlijken in de gemeente. Het Reformatorisch Meldpunt berichtte onlangs dat vooral slachtoffers de kerk verlaten.

Incest is geen individueel probleem, het is een olievlek die zich alsmaar uitbreidt.

Daarbij komt dat kerken niet zo gewend zijn aan praten over seksualiteit, en nu moet het ineens over een grof misbruik, dat ook nog eens strafbaar is.

En ten slotte kunnen er binnen de gemeente allerlei afweermechanismen gaan optreden. De confrontatie met incest is namelijk erg bedreigend voor de eigen beleving van vertrouwen en veiligheid, persoonlijk en als gemeente. Ik noem dan: ongelof, erover blijven zwijgen, bagatelliseren of verkeerde keuzes maken zoals het met de mantel der liefde bedekken of aandringen op vergeving. Impliciet of expliciet schuld bij het slachtoffer leggen is er ook zo een. U herkent ze vast wel uit de MeToo publicaties: Je kon toch nee zeggen? Je had ook niet....zo gekleed moeten gaan/ zoveel moeten drinken/ na zo lang nog?....

En er is de verleiding om te volstaan met pastorale zorg.

Maar kerken kunnen en mogen het niet laten bij pastorale zorg alleen. Er kwamen al een paar dingen voorbij, zoals de gezagsstructuren in kerk en christelijke leer, de vrouwvisie, de drang tot vergeven, de leer van schuld en zonde. Daarnaast blijken er meer knelpunten in de christelijke leer te zijn, zoals het gebod de ouders te eren.

En wat nu? Wat kunnen wij of moeten wij ermee? Ik geef een paar belangrijke aanbevelingen:

Als eerste, en dat geldt voor iedereen en overal: PRAAT EROVER!! U hebt de afgelopen maanden gezien wat er gebeurde toen één actrice haar mond open deed over seksuele intimidatie. Laten we zo ook de hele zwijgcultuur rondom incest, waarover in al deze verhalen zoveel verteld wordt en met zoveel pijn, doorbreken. Mijn ervaring van de afgelopen jaren is dat eigenlijk vrijwel iedereen wel iemand in de omgeving kent die met seksueel misbruik te maken heeft gehad. Waarom praten we daar dan niet over?? Doordat ik met het onderwerp incest bezig was, heb ik nu al meer dan twee handen vol in mijn kring bekenden die zelf slachtoffer waren of vertellen over een familielid als slachtoffer.

Praten betekent erkenning van het bestaan van incest, van de schade, erkenning van het slachtoffer in haar bestaan met alle moeiten. Dat is ook het eerste waar deze vrouwen om vragen: openheid, geloofd worden, erkenning. Want waar niet over gepraat wordt, bestaat immers niet? Zij bestaan dan niet.

Praten geeft ook mogelijkheden tot kennisvermeerdering, tot opvang en ondersteuning.

Een trauma-informed community, van familie, kerk of andere maatschappelijke verbanden, is beter in staat adequate opvang en ondersteuning te geven. Afweermechanismen als weggijken, ongelof, niets doen, gemakkelijke oplossingen als 'vergeef het maar' of 'het is toch al zo lang geleden' worden dan belemmerd. Laten we daarom vooral ook praten over gezonde seksualiteit, over goede man-vrouwverhoudingen, dat maakt het praten over ontsporingen zoals seksueel misbruik makkelijker. Praten betekent misschien, hopelijk, zelfs preventie of stoppen van incest.

Daarbij is het belangrijk om seksueel misbruik en incest ook luid en duidelijk als kwaad, als misdrijf, als zonde voor God te benoemen. Naming en shaming in rond Hollands!!

Dan geef ik een grote wens van respondenten aan kerken door, namelijk om hen te noemen in de voorbeden en daarmee het zo veel voorkomend bestaan van seksueel misbruik te erkennen, haar bestaan te erkennen, *maar dan niet in het rijtje van "zieken en zieligen"*.

Een praktisch punt is het aanstellen van vertrouwenspersonen, en denk daarbij dus ook aan de inmiddels al lang volwassen slachtoffers, mannen en vrouwen. Ook meldpunten, goed kinder- en jeugdpastoraat zijn belangrijk.

Aanbevelingen voor het pastoraat kwamen al langs:

- samen met de pastorante zoeken naar een grotere roldifferentiatie voor God en haarzelf, naar heilzame rollen voor God die aansluiten bij haar ervaringen als slachtoffer en beschadigd mens. De profeten, de psalmen en Jezus, geven mogelijkheden. Ondersteunende en bekrachtigende vrouwelijke rolmodellen uit de bijbel kunnen eveneens een rol spelen hierbij.

-In de verhalen blijkt dat samenwerking van psycholoog en pastor de meest ideale en meest gewenste vorm is.

-Voor alle pastoraat geldt trouwens: heb aandacht voor het levensverhaal, vraag ernaar!! Zeker wanneer er problemen met God zijn. Een oorsprong daarvan kan immers in de jeugd liggen.

Aandachtspunten voor theologie en verkondiging noemde ik ook al:
androcentrisme, aangesproken worden als daders waarbij de boodschap van vergeving wel erg past in het straatje van daders van seksueel misbruik en er voor slachtoffers geen boodschap lijkt te zijn, Voldoende roldifferentiatie voor God en mens,

Ten slotte, en dat is misschien wel het allerbelangrijkste, is daar de rol van mensen en specifiek, van christenen en kerkelijke gemeente. Zoals de ervaring met mensen bij deze slachtoffers van incest geleid heeft tot verlies aan vertrouwen, veiligheid, zich geliefd en waardevol weten, en dit zich heeft voortgezet naar de relatie met God, evenzo kunnen mensen, christenen, wezenlijk bijdragen aan herstel van vertrouwen, van veiligheid, van zich geliefd en aanvaard en waardevol weten. In de verhalen blijkt dit een hele belangrijke factor te zijn bij herstel, óók van de relatie met God. Als mensen liefdevol, betrouwbaar, aanvaardend en veilig zijn. Zijn ze dit niet, dan werkt dit als een belemmering voor herstel van geloof en godsbeeld.

En christenen functioneren duidelijk als beeld van God, zo blijkt uit de verhalen. Juist daarom kunnen zij zoveel bijdragen aan het herstel van de relatie van het slachtoffer met haar God.

En daartoe zijn wij, als lichaam van Christus, dan ook bij uitstek geroepen!

Dr. Adriana Balk-van Rossum